

Відгук
отримано 20.07.2023
Голова редакції
спеціалізованої вченої
ради ДФ 26.133.091
г. м. Київ, м.р. Тетяні Пономаренко

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.091
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри дошкільної освіти
факультету педагогічної освіти
Тетяні ПОНОМАРЕНКО

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Рейпольської О.Д. про дисертацію Федорової Світлани Олександрівни
на тему «Формування соціально-громадянської компетентності в
комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку», що подана на
здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності – 012
Дошкільна освіта, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

1. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена сучасними соціокультурними викликами, зумовлених війною та трансформаціями в українському суспільстві. Формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку розглядається як важлива складова виховання громадянина, здатного до взаємодії, поваги до інших і національних цінностей. Особливої значущості набуває розвиток цієї компетентності в комунікативній діяльності, яка є основою соціального становлення дитини. Актуальність теми підтверджується наявністю суперечностей між сучасними вимогами освіти та практичним станом справ у закладах дошкільної освіти, зокрема недостатнім методичним забезпеченням і потребою в ефективній взаємодії між педагогами та батьками.

Актуальне дослідження за обраною дисертанткою темою виконано відповідно до теми наукового дослідження кафедри дошкільної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей раннього віку» (державний реєстраційний номер 0121U113725).

Тему дисертаційного дослідження «Формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку» затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 28.10.2021 р.) та узгоджено рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 2 від 29.04.2022 р.).

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних) полягає в тому, що Світлана Олександрівна обґрунтувала

теоретико-методологічні засади формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку, а також визначила та теоретично обґрунтувала організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку (збагачення змісту освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку; вивищення професійної компетентності педагогів та забезпечення партнерської взаємодії з батьками вихованців щодо формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного; удосконалення освітнього соціокультурного середовища ЗДО; використання ефективних форм, методів і засобів формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку). Змістовним є аналіз основних понять дослідження «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянськість», «громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку», «комунікативна діяльність».

Заслугує на позитивну оцінку визначені структурні компоненти соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку (емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний); критерії (емоційно-світоглядний, пізнавально-знаннєвий, поведінково-діяльнісний), показники та рівні її сформованості

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. *Теоретичне значення роботи* полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку. Позитивно оцінюю визначенні й теоретично обґрунтовані Федоровою С.О. організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку (збагачення змісту освітнього процесу з формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку; вивищення професійної компетентності педагогів та забезпечення партнерської взаємодії з батьками вихованців щодо формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку; удосконалення освітнього соціокультурного середовища закладу дошкільної освіти; використання ефективних форм, методів і засобів формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку).

Практичне значення отриманих автором результатів дослідження полягає в апробації та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку, а також розробленої відповідно до них авторської програми «Дитина та світ навколо», визначених форм, методів і засобів формування досліджуваної компетентності; методичних розробок змісту різних форм освітньої взаємодії з вихователями та батьками вихованців з досліджуваної проблеми. Оригінальними є розроблені здобувачкою методичні рекомендації щодо

вдосконалення освітнього соціокультурного середовища закладу дошкільної освіти. Цікавими є методики педагогічної діагностики показників сформованості соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Вважаю, що отримані результати дисертаційної роботи Федорової Світлани Олександрівни можуть стати підґрунтям для розробки методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників, програм навчальних дисциплін для закладів вищої освіти.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Зміст дисертації розкриває основні аспекти теми дослідження. У ній чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження, які відповідають меті та завданням роботи, подано комплекс взаємодоповнюючих методів наукового пошуку, визначено й використано достатню джерельну базу. Аргументованими є методологічний апарат й теоретичні засади дослідження, описані у вступі до дисертації та реферату. Структура роботи відображає послідовність розв'язання поставлених дисертанткою завдань на різних етапах дослідження. Представлена робота виконана на високому науково-методичному рівні, а сформульовані в дисертації положення, висновки і рекомендації є теоретично обґрунтованими й експериментально підтвердженими.

Заслуговує на позитивну оцінку глибина теоретичного аналізу наукових досліджень, які стали засадничими в питаннях розв'язання проблеми формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку. На основі вивчення теоретико-методологічних засад дослідження, Федорова С.О. з'ясувала, уточнила зміст основних дефініцій, що розкривають специфіку соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку.

Поділяю думку здобувачки про те, що формування соціально-громадянської компетентності особистості становить собою складний соціокультурний процес взаємодії особистості з державою та суспільством, а визначення її мети і завдань зумовлено ціннісними, духовними та морально-етичними орієнтаціями, політичною структурою, соціальним замовленням та об'єктивними умовами розвитку сучасного суспільства та держави. Вивчення соціальних та наукових основ дослідження, узагальнення сучасних концепцій та осмислення наукових теорій дозволили здобувачці виокремити низку методологічних підходів (аксіологічний, системний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, компетентнісний, середовищний), комплексне застосування яких сприяло глибшому розумінню різних аспектів досліджуваної проблеми.

На основі проведеного аналізу, здобувачкою систематизовано й узагальнено наукові погляди про місце і значення комунікативної діяльності як засобу формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Встановлено, що соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку виявляється та розвивається у процесі взаємодії з іншими людьми та довкіллям.

Заслуговує на позитивну оцінку визначені Федоровою С.О. основні напрями комунікативної діяльності як засобу формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку: соціокультурний напрям – як

засіб соціалізації, засвоєння цінностей, правил та етичних норм певного середовища; комунікативний напрям – як засіб набуття досвіду спілкування, конструктивної взаємодії та пошук оптимальних шляхів розв'язання завдань; українознавчий напрям – як засіб формування ціннісного ставлення до духовних надбань своєї країни, мови, культури, звичаїв та традицій.

У *другому розділі* дисертанткою представлено результати аналізу стану формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку в сучасній практиці дошкільної освіти, представлено результати констатувального етапу експерименту з визначення рівнів сформованості соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку на основі розробленого критеріально-діагностичного інструментарію.

Аналіз змісту освітнього напрямку «Дитина в соціумі» Державного стандарту дошкільної освіти (2021), освітніх програм розвитку дітей дошкільного віку, зокрема програми «Дитина» (2020), дозволив здобувачці визначити критерії (емоційно-світоглядний, пізнавально-знанцевий, поведінково-діяльнісний) та описати їх показники та схарактеризувати рівні сформованості досліджуваної компетентності (високий, достатній, середній та початковий).

Привертає увагу запропонована С.О. Федоровою добірка діагностичних методик до кожного з визначених критеріїв (педагогічне спостереження, бесіди за сюжетними картинками, ігрові ситуації, експрес-оцінювання, дидактична гра, моделювання проблемних ситуацій).

Заслуговує на схвалення представлений у *третьому розділі* перебіг упровадження організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку, які і визначили стратегію формувального етапу експерименту.

Переконливим є аналіз результатів педагогічного експерименту, який здійснювався за допомогою контрольно-порівняльного методу, реалізованого через перевірку і порівняння результатів експериментальних та контрольних груп на початку експерименту (констатувальний етап) та після його завершення (контрольний етап). Застосування критерію χ^2 (хі-квадрат) Пірсона дозволило оцінити вірогідність відмінностей між двома групами респондентів, що підтвердило ефективність впливу розроблених організаційно-педагогічних умов на рівень сформованості соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Федорова С.О. самостійно та якісно реалізувала усі завдання дослідження:

- дослідила теоретико-методологічні засади формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку;
- проаналізувала стан сформованості соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку в сучасній практиці дошкільної освіти;
- визначила критерії, показники та рівні сформованості соціально-

громадянської компетентності дітей в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку;

- обґрунтувала організаційно-педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку та експериментально перевірити їх ефективність.

Світлана Олександрівна продемонструвала високий рівень володіння методологією наукової діяльності, про що переконливо свідчить чітке застосування філософських, психологічних, педагогічних та інноваційних підходів, а також використання теоретичних (вивчення, аналіз і узагальнення філософської, психологічної педагогічної літератури з проблеми дослідження та суміжних із нею питань для визначення науково-теоретичного базису дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення наукових здобутків, ідентифікація сучасних підходів до трактування понять «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянськість», «громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку», «комунікативна діяльність». Це демонструє сформованість в неї системного і рефлексивного мислення, навичок аналізу та синтезу, оцінювання та проєкування наукового процесу.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях¹. Основні положення дисертації апробовано на 26 заходах різного рівня (міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах, круглих столах, вебінарах) і достатньою мірою висвітлено у наукових публікаціях здобувачки.

Аналіз публікацій Федорової С.О. засвідчив їхню відповідність вимогам до оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Зокрема, основні положення та результати дослідження висвітлено у 19 наукових публікаціях, із них 10 одноосібних: 2 статті (усі у співавторстві) у виданні, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття (у співавторстві) у закордонному періодичному виданні, включеному до наукометричної бази Web of Science; 16 публікацій (6 у співавторстві), у яких додатково відображені наукові результати дослідження. Тематика публікацій повністю охоплює зміст дисертаційної роботи – це свідчить про високий рівень наукової культури, системність у подачі матеріалу та обґрунтованість авторських позицій.

Анотація дисертації адекватно відображає її зміст і результати.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. *Структура дисертаційної роботи* науково доцільна і композиційно чітка, три розділи дисертації пов'язані внутрішньою логікою й послідовністю викладу матеріалу. Наприкінці кожного розділу подано висновки, що відповідають її змісту, а також загальні висновки, що цілком відтворюють результати проведеного дослідження. Додатки містять допоміжний матеріал, що надає повноти сприйняттю дисертації.

Загальний обсяг дисертації становить 330 сторінок (із них 213 сторінок

основного тексту), що відповідає чинним вимогам. Роботу ілюстровано 13 таблицями та 1 формулою. Список використаних джерел нараховує 311 найменування (із них 15 - іноземними мовами).

Самостійність роботи підтверджується наявністю авторських напрацювань (авторська парціальна програма «Дитина та світ навколо»), а її завершеність тим, що робота містить чітко сформульовані висновки, які відповідають завданням і меті.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації³. Дотримання академічної доброчесності підтверджено тим, що у тексті роботи усі цитати супроводжуються посиланнями на джерела. Ознак фабрикації або фальсифікації результатів не виявлено – результати дослідження підтверджено експериментом і обчислено статистичними методами, що переконливо свідчить про прозорість процедури.

Наукові публікації авторки різножанрові та подані у журналах, включених до фахового переліку МОН та у збірниках матеріалів конференцій. Це забезпечує публічність і перевірку достовірності даних. Таким чином, критерії академічної доброчесності дотримано повною мірою, плагіат відсутній.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. В цілому позитивно оцінюючи рецензовану дисертацію, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження і побажання:

1. Дисертанткою досить ґрунтовно описано наукові підходи, які стали методологічною основою дослідження, а саме: аксіологічний, системний, особистісно орієнтовний, діяльнісний, компетентнісний та середовищний. Позитивно оцінюючи їх обґрунтованість, вважаємо за доцільне розкриття змісту та сутності комунікативного підходу у контексті проблематики дослідження.

2. Цілком підтримуємо авторську позицію щодо ролі освітнього соціокультурного середовища у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Переконані, що більш деталізовані характеристики комунікативних засобів в освітньому соціокультурному середовищі були б важливими для даного дослідження.

3. У дисертаційній роботі представлено технологію проведення соціальних акцій в умовах закладу дошкільної освіти. На нашу думку, варто було б описати її більш деталізовано, запропонувати методичні рекомендації для вихователів, що підсилило б науково-методичний рівень роботи.

4. У дисертації ґрунтовно проаналізовано стан обізнаності, спроможності та готовності вихователів до формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку. Проте не висвітлено причини, які зумовили часткову готовність майбутніх вихователів ЗДО до використання в освітньому процесі комунікативної діяльності як важливого засобу формування соціально-громадянської компетентності.

5. Практичне значення результатів дослідження дисертантка репрезентує через упровадження в освітній процес закладу дошкільної освіти організаційно-

педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку, а також розробленій відповідно до них авторській програмі «Дитина та світ навколо». На нашу думку, робота значно виграла, якби дисертантка представила її у додатках.

Однак, висловлені зауваження та побажання носять дискусійний характер, а тому не мають суттєвого впливу на високу позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Здобувачка – Федорова С.О. продемонструвала високий рівень теоретичних знань у галузі дошкільної педагогіки, освітньої інноватики, а також практичних умінь в обґрунтуванні та впровадженні змістовно-методичного забезпечення, проведення експерименту, розробка діагностичного інструментарію.

Світлана Олександрівна здатна до самостійної наукової діяльності, вдало інтегрує теорію з практикою, самостійно пропонує вдали рішення для обраної педагогічної проблеми.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Представлена до захисту дисертаційна робота Федорової Світлани Олександрівни на тему «Формування соціально-громадянської компетентності в комунікативній діяльності дітей старшого дошкільного віку» є актуальним, завершеним і самостійно виконаним дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності є вагомими для подальшого розвитку дошкільної освіти.

Дисертація є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке відзначається актуальністю, містить наукову новизну, має теоретичне і практичне значення, за змістом, одержаними результатами і оформленням повністю відповідає вимогам пунктів «Порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 та № 507 від 03.05.2024 р.), а її автор Федорова С.О., заслуговує присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності – 012 Дошкільна освіта, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділом дошкільної освіти

Інституту педагогіки НАПН України

Власноручний підпис
СТВЕРДЖУЮ

Завідуючий відділом кадрів
Інституту педагогіки НАПН України

О.Р. Рейпольська
Ольга Рейпольська

В.П. Шиндлер